

بررسی و تبیین نقاط قوت و امتیازات سبک فرزندپروری اسلامی در قیاس با سبک فرزندپروری دایانا بامریند

علی‌احمد پناهی*

چکیده

سبک فرزندپروری والدین یکی از مباحث مهم در تربیت فرزندان و شکل‌گیری شخصیت آنان است. هدف پژوهش پیش‌رو معرفی سبک فرزندپروری بامریند و سبک فرزندپروری اسلامی و استنباط نقاط قوت و امتیازات سبک فرزندپروری مبتنی بر اخلاق اسلامی در قیاس با سبک فرزندپروری بامریند است. سؤال اساسی این است که نقاط قوت و امتیازات سبک فرزندپروری مبتنی بر اخلاق و آموزه‌های اسلامی نسبت به سبک فرزندپروری بامریند چیست؟ پژوهش حاضر از تحقیقات توصیفی - تحلیلی و استنتاجی بوده و افزون بر معرفی سبک فرزندپروری بامریند و سبک فرزندپروری اسلامی، به تبیین امتیازات و نقاط قوت سبک فرزندپروری اسلامی پرداخته است. از تتبع در گزاره‌های اسلامی می‌توان استنباط کرد که مهم‌ترین نقاط قوت و امتیاز سبک فرزندپروری مبتنی بر آموزه‌های اخلاقی و اسلامی عبارتند از: مسئولیت‌پذیری والدین، ارائه الگوی بهنجار اجتماعی و زیستی، تأکید بر ارتباط والد - فرزندی دوستانه، توجه به اخلاق اسلامی و جهان‌بینی توحیدی، تأکید بر انتظارات بهنجار از فرزندان، ملاحظه ظرفیت‌های شناختی و عاطفی فرزندان.

واژگان کلیدی

سبک فرزندپروری، دایانا بامریند، سبک مسئولانه، انتظارات بهنجار، توازن در تقاضا و پاسخگویی، اقتدارگرایی.

مقدمه

فرزندپروری گونه‌ای از ارتباط والد - فرزندی است که شامل باورها، اصول، روش‌ها و رفتارهای ویژه می‌شود و عاملی موثر در شکل‌گیری رفتارهای درونی‌شده و برونی‌شده فرزندان است. (بامریند،^۱ ۱۹۹۱: ۱۶۳ - ۱۱۱) استرنبرگ،^۲ سبک فرزندپروری را چگونگی ترجیحات یک فرد برای توصیف پرورش و تربیت فرزند معرفی کرده است. (استرنبرگ، ۲۰۱۱: ۱۴۶ - ۱۲۰) ایشان بر این باور است که سبک فرزندپروری مترادف با توانایی نیست بلکه روش‌های به‌کارگیری توانایی‌ها در حوزه تربیت فرزند است. زانگ^۳ (۲۰۱۱: ۵۸۹) معتقد است همان‌گونه که برای اداره جامعه راه‌های مختلفی وجود دارد، برای مدیریت و کنترل فعالیت‌های فرزندان هم راه‌های گوناگونی وجود دارد و این راه‌های متفاوت برای مدیریت و تربیت فرزند را سبک فرزندپروری گویند. به عبارت دیگر سبک‌های فرزندپروری روش رجحان یافته یا غالب والدین در به‌کارگیری توانایی‌های خویش در پرورش فرزند است. منظور از سبک فرزندپروری در پژوهش حاضر منظومه‌ای از بازخوردها (کنش و واکنش‌ها)، نوع تعامل والدین نسبت به فرزندان، نگرش والدین به فرزندان و کیفیت ارتباط والد - فرزندی در ساحت‌های مختلف که در مجموع یک فضای هیجانی - شناختی را در تعامل والدین با فرزندان و در رفتارهای ابرازی والدین با فرزندان رقم می‌زند، می‌باشد. پژوهشگران و اندیشمندان مختلف بر اهمیت شیوه فرزندپروری در تحول اخلاقی، تربیتی و شخصیتی فرزندان اذعان دارند. هان^۴ (۲۰۰۶: ۵۶۷) سبک‌های فرزندپروری والدین، نگرش والدین به جایگاه فرزند در ساختار خانواده و مدل تعامل والدین با فرزندان را از عناصر حایز اهمیت و اساسی در تربیت فرزندان تلقی می‌کند. بورنستین^۵ (۲۰۰۲: ۵۱) فرزندپروری را اساسی‌ترین مرحله در فرایند پرورش، اجتماعی کردن و انتقال ارزش‌های فرهنگی و اخلاقی و ایده‌آل‌های والدین به فرزندان می‌داند. مهم‌ترین نقش والدین و مربیان در گستره و فرایند فرزندپروری، آموزش، تربیت، راهنمایی، کنترل و تعامل مناسب با فرزندان است. رفتارهای درونی‌سازی شده^۶ و برونی‌سازی شده^۷ فرزندان و به‌خصوص در دوره کودکی تحت‌تأثیر عناصر مختلفی است که سطح و کیفیت تعامل والدین و انتظارات آنان از فرزندان، مهم‌ترین عنصر می‌باشد. (ویلیم شارسست،^۸ ۲۰۰۵: ۱۴۵ - ۱۲۳) اختلال در رفتارهای

1. Baumrind, D.
2. Sternberg, J. R.
3. Zang, R. B.
4. Han, Y. S.
5. Bornstein, M.
6. internalizing.
7. externalizing.
8. Wilmschurst, L.

برونی سازی شده فرزندان پیامدهای منفی بسیاری در پی دارد. (دنیتا و همکاران،^۱ ۲۰۰۵: ۸۷ - ۶۷) آشنایی و التزام والدین به روش‌های فرزندپروری صحیح، باعث شکل‌گیری رفتارهای درونی‌سازی شده و برونی‌سازی شده مناسب در فرزندان می‌گردد. (ویلیم شارست، ۲۰۰۵: ۱۴۵ - ۱۲۳) آشنایی والدین با سبک‌های فرزندپروری صحیح می‌تواند زمینه بسیاری از ناهنجاری‌ها را سد نماید. سبک فرزندپروری والدین از مهم‌ترین عوامل رشد و تحول روانی - اجتماعی فرزندان هستند. (سیفی گندمانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۴ - ۱۱) گزاره‌های اسلامی تأکید فراوانی بر اهمیت نقش تربیتی و والدگری دارند.^۲ (کلینی، ۱۴۰۷: ۶ / ۵۱) در متون اسلامی اصول، ضوابط و روش‌های فرزندپروری به‌طور ضمنی و صریح بیان شده است. فرزندپروری از چشم‌انداز اسلامی، کنشی پیچیده و چند بُعدی که مشتمل بر رفتارها، زمینه‌سازی‌ها، آموزش‌ها، تعامل‌ها و روش‌هایی است که به‌طور مجزا و در تعامل با یکدیگر، بر رشد شناختی، معنوی، عاطفی، اخلاقی و رفتاری افراد تاثیر گذاشته و کنش‌های افراد را در ابعاد فردی و اجتماعی تحت‌تاثیر قرار می‌دهد. از چشم‌انداز اسلامی، مسئولیت اولیه و گسترده وسیعی از سهم فرزندپروری معطوف به والدین است. در گزاره‌های اسلامی مضافاً بر اینکه تربیت فرزند از وظایف والدین تلقی شده^۳ (نوری، ۱۴۰۸: ۲ / ۶۷) بر لزوم بهره‌گیری والدین از سبک‌های فرزندپروری مناسب و مفید نیز تأکید شده است.^۴ (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴: ۲۶۳) در گزاره‌های اسلامی سعادت و موفقیت فرزندان را در گرو سعادت، موفقیت و تلاش والدین در راستای تربیت نیکوی فرزندان دانسته و مصونیت از ابتلا به نابهنجاری‌های روانی، اخلاقی، شخصیتی و اجتماعی فرزندان و نسل‌های بعدی آنان را به نوع عملکرد آموزشی و تربیتی والدین منوط دانسته است.^۵ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۳ / ۳۱۲) سبک‌های مختلفی در راستای فرزندپروری مطرح شده که برخی از آنها (از جمله سبک فرزندپروری بامریند) از جامعیت و اتقان نسبی بیشتری برخوردار است. با تتبع و مطالعه‌ای که در رابطه با پیشینه سبک فرزندپروری به‌ویژه با نگاه اسلامی انجام شد، پژوهش‌های جدی در این رابطه مشاهده نگردید اما به‌صورت پراکنده و اجمالی در برخی از کتاب‌ها و مقالات به این بحث پرداخته شده بود. برخی از کتاب و پژوهش‌هایی که به نوعی با بحث سبک فرزند پروری و در موارد محدودی با نگاه اسلامی، مرتبط بودند عبارتند از:

1. Denita, M. R.

۲. أَلْزَمُوا أَوْلَادَكُمْ وَأَحْسِنُوا آدَابَهُمْ، فَإِنَّ أَوْلَادَكُمْ هَدِيَّةٌ إِلَيْكُمْ؛ مراقب کودکان خود باشید و آنها را خوب تربیت کنید، چون آنها هدیه‌ای هستند از جانب خداوند برای شما.

۳. حق الولد علی الوالد أن ... یحسن ادبه.

۴. أَنْتَكَ مَسْئُولٌ عَمَّا وُلِّیْتَهُ مِنْ حُسْنِ الْأَدَبِ وَ الدَّلَالَةِ عَلَی رَبِّهِ وَ الْمُعَوَّنَةِ لَهُ عَلَی طَاعَتِهِ فِیكَ

۵. ان الله لیفلح بفلح الرجل المؤمن وُلده و ولد وُلده.

۱. قدسی و همکاران (۱۳۹۳) در مطالعه‌ای با عنوان «بررسی سبک‌های فرزندپروری با سبک فرزندپروری امام علی علیه السلام در نامه سی‌ویکم نهج‌البلاغه» به بررسی اجمالی سبک فرزندپروری بامریند پرداخته و با بهره‌گیری از آموزه‌های علوی در نهج‌البلاغه به نقد و بررسی اجمالی روش استبدادی، مقتدرانه و سهل‌گیرانه، پرداخته است. در نهایت نیز روش فرزندپروری مقتدرانه را نزدیک‌ترین شیوه به شیوه تربیتی امام علی علیه السلام تلقی نموده است.

۲. جان سانتراک (۲۰۱۱) در بخشی از کتاب *Life - span development* به سبک فرزندپروری دایانا بامریند به‌عنوان معروف‌ترین و جامع‌ترین سبک فرزندپروری اشاره نموده و ضمن معرفی روش‌های چهارگانه بامریند (فرزندپروری مستبدانه^۱، فرزندپروری آسان‌گیرانه^۲، فرزندپروری غافلانه^۳ (غفلت‌کننده) و فرزندپروری مقتدرانه^۴ به نتایج تربیتی این شیوه‌ها در فرزندان نیز توجه نموده است.

۳. پرچم و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «مقایسه سبک‌های فرزندپروری بامریند با سبک فرزندپروری مسئولانه در اسلام» به بررسی اجمالی سبک فرزندپروری بامریند پرداخته و آن را با شیوه تربیتی اسلامی مقایسه نموده است.

سؤال اساسی پژوهش پیش‌رو این است که نقاط قوت و امتیازات سبک فرزندپروری مبتنی بر اخلاق و آموزه‌های اسلامی نسبت به سبک فرزندپروری بامریند چیست؟ در پژوهش حاضر از روش توصیفی - تحلیلی و اجتهادی بهره برده شده است.

در پژوهش حاضر محقق در قدم نخست در پی آن است که به تبیین و معرفی اجمالی سبک فرزندپروری بامریند بپردازد و در قدم بعدی به معرفی و تبیین نقاط قوت و امتیازات سبک فرزندپروری مبتنی بر آموزه‌های اخلاقی و اسلامی بپردازد.

الف) معرفی اجمالی سبک فرزندپروری دایانا بامریند

یکی از سبک‌های فرزندپروری که از جامعیت و اتفاق نسبی برخوردار است سبک فرزندپروری بامریند است. سبک فرزندپروری بامریند در دسته‌بندی‌ها و گونه‌های مختلف ترسیم و بیان شده که عبارتند از:

۱. گونه و روش سهل‌گیرانه

والدینی که از روش فرزندپروری سهل‌گیرانه^۵ استفاده می‌کنند، مهرورز و پذیرا هستند ولی متوقع نیستند؛

1. Authoritarian.
2. permissive.
3. Neglectful parenting.
4. Autharitative.
5. permissive.

کنترل کمی بر رفتار فرزندان خود اعمال می‌کنند و به آنها اجازه می‌دهند در هر سنی که باشند خودشان تصمیم‌گیری کنند، حتی اگر هنوز قادر به انجام این کار نباشند. (لورا برک، ۱۳۹۴: ۴۸۲ - ۴۸۱) والدین سهل‌گیر به ابراز وجود و خودگردانی بها می‌دهند، آنها خواسته‌چندانی ندارند و به کودکان اجازه می‌دهند تا آنجا که امکان دارد خودشان بر فعالیت‌هایشان نظارت داشته باشند. والدین سهل‌گیر در تصمیم‌گیری‌ها با کودکان مشورت می‌کنند و به ندرت به تنبیه متوسل می‌شوند؛ مهربان، غیر بازدارنده، و کم‌توقع هستند. در این مدل تربیتی فرزندان آزادی کامل دارند و هر چه دلشان بخواهد انجام می‌دهند. (پاپالیا، ۱۳۹۱: ۳۲۹ - ۳۲۸) از ویژگی‌های خانواده سهل‌گیر بی‌توجهی به آموزش رفتارهای اجتماعی است. در این سبک فرزندپروری، پاسخ‌دهی بسیار بالا و کنترل و انتظارات بسیار محدود است. والدین سهل‌خود را ابزاری برای تحقق آرزوهای فرزندان می‌دانند و نه مسئولی برای شکل دادن و اصلاح رفتارهای فرزندان. (کواباتا، ۲۰۱۱: ۲۷۸ - ۲۴۰)

۲. گونه غافلانه (غفلت‌کننده)

سبک فرزندپروری غافلانه^۲ سبکی است که در آن والدین به زندگی و سرنوشت کودک بی‌اعتنا هستند. در این سبک تربیتی به‌طور عمده والدین بیشتر به فکر راحتی و لذایذ خود هستند و راحتی خود را مهم‌تر از سایر جنبه‌ها می‌دانند. نه قوانینی برای کودک وضع می‌کنند و نه پذیرش عاطفی و اجتماعی وجود دارد. در روش فرزندپروری بی‌اعتنا^۳ پذیرش و روابط بسیار محدود، کنترل ضعیف و بی‌تفاوتی کلی نسبت به استقلال فرزندان وجود دارد. این والدین اغلب از لحاظ هیجانی جدا و افسرده هستند؛ به قدری غرق در استرس خانوادگی هستند که وقت و انرژی کمی برای فرزندان دارند. تربیت بی‌اعتنا در حالت افراطی، نوعی بدرفتاری با کودک است که غفلت نامیده می‌شود. در صورتی که این نوع تربیت زود هنگام شروع شده باشد، تقریباً تمام جنبه‌های رشد، از جمله دل‌بستگی، شناخت و مهارت‌های هیجانی و اجتماعی را مختل می‌کند. (لورا برک، ۱۳۹۴: ۴۸۱ - ۴۸۳)

۳. گونه مستبدانه^۴ (سخت‌گیرانه)

در روش فرزندپروری مستبدانه، سطح پذیرش، روابط عاطفی و استقلال‌دهی پایین است و سطح کنترل بسیار بالاست. والدین مستبد، سرد و طردکننده هستند، آنها برای اعمال کنترل فریاد می‌کشند، دستور می‌دهند،

1. Kawabata, Y.

2. Neglectful parenting.

3. uninvolved child - rearing style.

4. authoritarian.

عیب‌جویی و تهدید می‌کنند. برای فرزند خود تصمیم می‌گیرند و انتظار دارند کودکان تصمیم آنها را بی‌چون‌وچرا اطاعت کند. نافرمانی و مقاومت کودکان باعث واکنش تند و همراه با تنبیه از ناحیه والدین می‌گردد. این شیوه تربیتی، سبکی تنبیه‌کننده^۱ و محدودکننده^۲ است؛ کودکان به اطاعت مطلق تشویق و ترغیب می‌شوند. والدین مستبد (سخت‌گیر) محدودیت‌های جدی برای کودک وضع می‌کنند و توقعات غیرمتعارف دارند؛ به کودکان اجازه تبادل کلامی محدودی می‌دهند. آنها معمولاً قوانین سخت و فزاینده‌تر از توان کودکان وضع می‌کنند و توضیحی نیز راجع به قوانین نمی‌دهند و لزومی برای ارائه دلیل نمی‌بینند. (سانتراک، ۲۰۱۱: ۲۵۱) در این سبک تربیتی، اعمال کنترل بالا و مسئولیت‌پذیری پایین است. بهره‌گیری از تنبیه^۳ به‌ویژه تنبیه بدنی در سبک فرزندپروری مستبدانه فراوانی معناداری دارد. (رگالدو و همکاران، ۲۰۰۴: ۱۹۵۸ - ۱۹۵۲)

۴. گونه و سبک مقتدرانه

روش فرزندپروری مقتدرانه،^۵ جامع‌ترین، موفق‌ترین و کارآمدترین روش فرزندپروری نسبت به سایر سبک‌های مطرح شده توسط بامریند است. این روش فرزندپروری، پذیرش و روابط نزدیک، روش‌های کنترل سازگارانه، حمایت و انتظارات منطقی و استقلال‌دادن مناسب را شامل می‌شود. منظور از خانواده مقتدر، خانواده‌ای است که کودکان را به شیوه‌ای که قاطع و اطمینان‌بخش است تربیت می‌کنند؛ یعنی در این خانواده روابط والدین صمیمی بوده و هر فردی در جایگاه متناسب خود قرار دارد. در چنین خانواده‌ای فرزند به استقلال و آزادی فکری تشویق می‌شود و در عین حال نوعی محدودیت و کنترل نیز از سوی والدین بر او اعمال می‌گردد. کودکان به استقلال تشویق می‌شوند اما محدودیت‌ها و کنترل‌هایی نیز وجود دارد. در این خانواده، روابط کلامی زیادی وجود دارد، اظهارنظر برای همه افراد مجاز است، رابطه عاطفی وسیعی در تعاملات کودک با والدین و بین پدر و مادر وجود دارد. (سانتراک، ۲۰۱۱: ۲۵۴) گرمی و صمیمیت، اساس برقراری ارتباط است و هر کدام از افراد خانواده به شیوه‌ای منطقی و عقلانی و در چارچوب اختیاراتشان اظهارنظر می‌کنند. والدینی که این سبک تربیتی را به کار می‌گیرند توجه عاطفی مثبتی به فرزندان دارند و کنترل نرمالی بر فرزندان دارند و در محدوده توان و شرایط فرزندان به آنان اختیار می‌دهند و مسئولیت واگذار می‌نمایند. این والدین استقلال متناسب با سن را تشویق می‌کنند و فرزندان را در مسایل شخصی درگیر می‌کنند و اختیارات می‌دهند. (کاسترر،^۶ ۲۰۰۹: ۱۳۴ - ۱۲۴)

1. Punitive style.
2. Restrictive style.
3. Punishment.
4. Regalado & others.
5. Authoritative child-rearing style.
6. Kusterer.

والدین مقتدر، صمیمی و دلسوز و نسبت به نیازهای کودک حساس هستند. آنها رابطه والد - فرزندی لذت‌بخش و از لحاظ هیجانی خشنودکننده‌ای را برقرار می‌کنند که کودک را به سمت ارتباط نزدیک می‌کشاند. (لورا برک، ۱۳۹۴: ۴۸۳ - ۴۸۱) در این خانواده فرزندان به راحتی اظهار عقیده می‌کنند و هنرها و مهارت‌های خود را بروز داده و از امنیت روانی برخوردارند. (سانتراک، ۲۰۱۱: ۲۵۳ - ۲۵۲)

ب) امتیازات و ویژگی‌های سبک فرزندپروری اسلامی

با ژرف‌نگری، مطالعه و تتبع در آموزه‌های اسلامی و سیره معصومان علیهم‌السلام می‌توان ادعا کرد که سبک فرزندپروری مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و اخلاقی، دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است. در سبک فرزندپروری اسلامی به تمام ساحت‌های تربیت و پرورش فرزند پرداخته شده است. سبک فرزندپروری اسلامی، سبکی مسئولانه و جامع‌نگرانه بوده و والدین را ملزم به پرورش فرزندان در راستای جهان‌بینی توحیدی و اهداف خلقت انسان و تحقق سعادت و خوشبختی، نموده است. برخی از ویژگی‌های منحصر به فرد سبک فرزندپروری اسلامی عبارتند از:

۱. مسئول بودن والدین نسبت به فرزندان

در چشم‌انداز اسلامی، فرزندپروری یکی از شاخص‌ترین نقش‌های والدین قلمداد شده و مسئولیت دقیق و خطیری را معطوف به والدین کرده است.^۱ (ابن بابویه، ۱۴۱۳: ۲ / ۶۲۲) مربی‌گری والدین نسبت به فرزندان از موضوعاتی است که در گزاره‌های دینی به روشنی به آن تصریح شده است. در تعالیم اسلامی مصونیت بخشی از ابتلا به ناهنجاری‌های روانی، اخلاقی، شخصیتی و اجتماعی فرزندان و نسل‌های بعدی آنان راه، با عملکرد آموزشی و سبک فرزندپروری مرتبط دانسته است.^۲ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۵ / ۷۶) در گزاره‌های دینی تلاش شده با مدنظر قرار دادن مشوق‌های مختلف^۳ (حرعاملی، ۱۴۰۹: ۲۱ / ۴۷۶) والدین را نسبت به ایفای نقش فرزندپروری برانگیزانند. انتظار اساسی در فرزندپروری مبتنی بر آموزه‌های اسلامی، نهایت تلاش در راستای پرورش فرزندان شایسته و در تراز افراد شایسته و به‌هنگار است.^۴ (کلینی، ۱۴۰۷: ۶ / ۴۸) در گزاره‌های اسلامی از والدین انتظار است که نهایت تلاش خود را در فرزندپروری مبذول دارند و فرزندان

۱. أَمَّا حَقٌّ وَكَذَلِكَ فَان تَعْلَمَ أَنَّهُ مِنْكَ وَ مُضَافٌ إِلَيْكَ فِي عَاجِلِ الدُّنْيَا بِخَيْرِهِ وَ شَرِّهِ وَ أَنَّكَ مَسْئُولٌ عَمَّا وَكَلَّمَتْهُ مِنْ حُسْنِ الْأَدَبِ وَ الدَّلَالَةِ عَلَي رِبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الْمُعُونَةَ عَلَي طَاعَتِهِ فَاعْمَلْ فِي أَمْرِهِ عَمَلٌ مَنْ يَعْلَمُ أَنَّهُ مُثَابٌّ عَلَي الْإِحْسَانِ إِلَيْهِ مُعَاقِبٌ عَلَي الْإِسَاءَةِ إِلَيْهِ.

۲. إِنْ اللَّهُ لَيَفْلِحُ بِفَلَّاحِ الرَّجُلِ الْمُؤْمِنِ وَوَلَدَهُ وَ وُلْدَهُ.

۳. لِأَنَّ يُوَدَّبَ أَحَدَكُمْ وَكَذَا خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَبْصَدَّقَ بِنَصْفِ صَاعٍ كُلِّ يَوْمٍ.

۴. رَحِمَ اللَّهُ وَالِدَيْنِ أَعَانَا وَكَدَهُمَا عَلَي بَرِّهِمَا.

پرورش دهند که برای جامعه و خانواده سرمایه و منزلت اجتماعی تلفی گردد.^۱ (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۰: ۲۶۳) در سبک فرزندپروری اسلامی بین انتظارات والدین و توانایی فرزندان هم‌ترازی وجود دارد و از فرزندان انتظار کنش‌وری‌های به‌هنجار و متناسب با ارزش‌های والای اخلاقی و اسلامی وجود دارد.^۲ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۳ / ۱۱۴)

در آموزه‌های اسلامی از یک‌سو تلاش شده برای والدین در قبال فرزندان و تربیت آنان تعهد و التزام ایجاد گردد و از سوی دیگر نیز فرزندان مسئولیت‌پذیر و متعهد پرورش یابند. در قرآن کریم، به‌صراحت بر مسئولیت والدین در پرورش فرزندان تأکید کرده و می‌فرماید: ای کسانی که ایمان آورده‌اید! خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ‌هاست، نگاه دارید.^۳ (تحریم / ۶) در تفسیر این آیه شریفه از مکارم شیرازی نقل است که می‌گوید: نگهداری خویشتن به ترک معاصی و عدم تسلیم در برابر شهوات است و نگهداری خانواده و احساس مسئولیت در برابر آنان به فرزندپروری شایسته، دعوت به نیکی، نهی از منکر و فراهم نمودن محیط سالم و اخلاقی برای فرزندان است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۲۴ / ۲۸۷) پیامبر گرامی اسلام ﷺ در پاسخ فردی که سؤال کرد چگونه خود و خانواده را از آتش حفظ کنیم فرمودند: کارهای پسندیده انجام دهید و خانواده خود را نیز به آن دعوت کنید و همچنین آنان را به اطاعت و بندگی پروردگار ادب و تربیت نمایید.^۴ (ابن حیون، ۱۳۸۵: ۱ / ۸۲) انتظار پیامبر گرامی حضرت محمد ﷺ از والدین این است که فرزندان را به‌گونه‌ای شایسته پرورش دهد و با سبک فرزندپروری به‌هنجار او را به جایگاهی نیکو برساند.^۵ (ابن بابویه، ۱۴۱۳: ۴ / ۳۷۲) پیامبر گرامی اسلام، والدینی را که در ایفای نقش و مسئولیت پرورشی و فرزندپروری خویش اهمال کاری و کوتاهی دارند، سرزنش نموده است.^۶ (ابن بابویه، ۱۴۱۳: ۴ / ۳۷۲) پیامبر گرامی اسلام در راستای تشویق والدین و احساس مسئولیت نسبت به پرورش شایسته فرزندان می‌فرماید: خداوند پدر و مادری را که فرزندان خود را به نیکی وادارند رحمت می‌کند.^۷ (ابن بابویه، ۱۴۱۳: ۴ / ۳۷۲) حضرت امام صادق ﷺ در رابطه با اهمیت فرزندپروری

۱. فَاَعْمَلْ فِي أَمْرِهِ عَمَلَ الْمُتَزَيِّنِ بِحُسْنِ أَثَرِهِ عَلَيْهِ فِي عَاجِلِ الدُّنْيَا الْمُعَدَّرِ إِلَيَّ رَبِّهِ فِيمَا بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ بِحُسْنِ الْقِيَامِ عَلَيْهِ.
۲. قال رسول الله ﷺ: رحم الله من اعان ولده علي بره. قال قلت: كيف يعينه علي بره. قال: يقبل ميسوره و يتجاوز من معسوره و لا يرهقه و لا يخرق به.

۳. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ.

۴. عَنْهُ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ آيَةُ «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا» قَالَ النَّاسُ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ نَقِي أَنْفُسَنَا وَأَهْلِيْنَا قَالَ أَعْمَلُوا الْخَيْرَ وَذَكَرُوا بِهْ أَهْلِيكُمْ فَأَدَّبُوهُمْ عَلَي طَاعَةِ اللَّهِ.

۵. حَقُّ الْوَالِدِ عَلَي وَالِدِهِ أَنْ ... وَ أَدَبُهُ وَ يَضَعُهُ مَوْضِعًا صَالِحًا.

۶. لَعَنَ اللَّهُ وَالِدَيْنِ حَمَلًا وَكَدَّهُمَا عَلَي عُقُوقِهِمَا.

۷. رَحِمَ اللَّهُ وَالِدَيْنِ حَمَلًا وَكَدَّهُمَا عَلَي بَرَّهُمَا.

می‌فرمایند: «بهترین چیزی که پدران برای پسرانشان به ارث می‌گذارند، تربیت است نه ثروت؛ زیرا ثروت نابود می‌شود اما تربیت ماندگار است».^۱ (کلینی، ۱۴۰۷: ۸ / ۱۵۰) پیامبر گرامی اسلام نسبت به کوتاهی در تربیت فرزند هشدار می‌دهد و می‌فرماید: همان‌طور که فرزندان عاق والدین می‌شوند، والدین نیز (به دلیل کوتاهی در تربیت فرزند) عاق فرزندان خود می‌گردند.^۲ (ابن بابویه، ۱۴۱۳: ۴ / ۳۷۲) رسول اکرم ﷺ به بعضی از کودکان نظر کرده و فرمودند: وای بر فرزندان آخرالزمان از روش پدرانشان! سؤال شد: یا رسول الله! از پدران مشرک آنها؟ حضرت فرمود: نه، از پدران مسلمانان که چیزی از فرائض دینی را به آنها یاد نمی‌دهند و اگر فرزندان، هم پی‌فراگیری بروند، آنها را منع می‌کنند و تنها از این خشنودند که آنها درآمد مالی داشته باشند هر چند ناچیز باشد. سپس فرمود: من از این پدران بیزارم و آنان نیز از من بیزارند.^۳ (شعیری، بی‌تا: ۱۰۶) از پیامبر اسلام ﷺ نقل شده است که فرمودند: هر کدام از شما به منزله شبانی هستید و همه شما نسبت به رعیت خود مورد بازخواست قرار می‌گیرید، بنابراین فرمانروای مردم از رعیت خود بازخواست می‌شود، و مرد نسبت به خانواده‌اش سرپرست است و مسئول، و زن سرپرست اهل خانه شوهر و فرزندان و مسئول آنها است. (بخاری، ۱۴۰۶: ۹ / ۱۸۶؛ بیهقی، ۱۴۱۹: ۹ / ۴۰۹)

۲. رعایت اولویت‌ها در فرزندپروری

لزوم رعایت اولویت‌ها (از حیث زمانی و محتوایی) از دیگر موضوعات و اصول مهم در سبک فرزندپروری اسلامی است. برخی از موضوعات تربیتی در اولویت نخست قرار دارد و زیربنای تحول روحی و شخصیتی فرزندان است و افق‌های آتی فرزندان را ترسیم می‌کند. باورهای اعتقادی و معرفتی صحیح، بهره‌مندی از جهان بینی و ایدئولوژی صحیح و آشنایی با هنجارهای اجتماعی از این موارد است. در سیره و کلمات اهل بیت علیهم‌السلام و به‌ویژه در کلمات حضرت علی علیه‌السلام بر اولویت‌دهی به باورهای دینی، اخلاقی و معنوی تأکید شده است.^۴ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۹۳) در گزاره‌های اسلامی توصیه شده که با تدبّر و ژرف‌اندیشی در عظمت و مخلوقات خداوند، شخصیت و شاکله وجودی خود را با با خالق متعال پیوند بزینید^۵ (مفید، ۱۴۱۴: ۳۳۶)، و

۱. إِنْ خَيْرَ مَا وَرَثَ الْآبَاءُ لِأَبْنَائِهِمُ الْأَدَبُ لَا الْمَالُ فَإِنَّ الْمَالَ يَذْهَبُ وَالْأَدَبَ يَبْقَى.

۲. يَلْزَمُ الْوَالِدِينَ مِنْ عَفْوٍ، وَلَدَيْهِمَا مَا يَلْزَمُ الْوَالِدَ لَهُمَا مِنْ عَفْوِهِمَا.

۳. رَوَى عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ نَظَرَ إِلَيَّ بَعْضَ الْأَطْفَالِ فَقَالَ وَيْلٌ لِيَأْوَدَ آخِرَ الزَّمَانِ مِنْ آبَائِهِمْ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مِنْ آبَائِهِمُ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ لَا مِنْ آبَائِهِمُ الْمُؤْمِنِينَ لَا يُعْلَمُونَ شَيْئاً مِنَ الْفَرَائِضِ وَإِذَا تَعَلَّمُوا أَوْلَادَهُمْ مَنَعُوهُمْ وَرَضُوا عَنْهُمْ بَعْرَضٍ يَسِيرٍ مِنَ الدُّنْيَا فَأَنَا مِنْهُمْ بَرِيءٌ وَهُمْ مِنِّي بَرَاءٌ.

۴. وَأَنْ أُبَدِّدَكَ يَتَعَلَّمُ كِتَابَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَتَأْوِيلَهُ وَشَرَائِعَ الْإِسْلَامِ وَأَحْكَامَهُ وَحَلَالَهُ وَحَرَامَهُ لَا أَجَاوِزُ ذَلِكَ بِكَ إِلَيَّ غَيْرِهِ.

۵. لقمان حکیم به فرزندش فرمود: «یا بنی ... و اطل التفكير في ملكوت السماوات والارض والجبال وما خلق الله فكفي بهذا و اعظاً لقلبك».

برای خداوند هیچ همتایی (نه در خلقت و نه در تدابیر امور) قرار ندهید.^۱ (لقمان / ۱۳) در آموزه‌های اسلامی بر لزوم برقراری رابطه عمیق و مستحکم با خالق هستی تأکید شده و ضرورت یاد و ذکر خداوند، تشویق شده است.^۲ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۹۳ / ۱۵۲) در سبک فرزندپروری اسلامی از والدین انتظار می‌رود تا فرزندان خود را به‌گونه‌ای تربیت کنند که در آثار صنع الهی بیندیشند و در کارهای پروردگار اندیشه کنند.^۳ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۷۴ / ۴۰۲) در سبک فرزندپروری اسلامی، اولویت نخست ایجاد تحول در بینش، اعتقادات و هنجارهای اخلاقی و جهان‌بینی است. وقتی پایه‌های معرفتی و بینشی فرزندان به نحو شایسته و صحیح شکل بگیرد، ایمنی‌بخشی و مصونیت‌بخشی از آسیب‌ها و چالش‌های زندگی برای آنان افزایش پیدا می‌کند.

در سبک فرزندپروری مسئولانه، آموزش و تربیت افراد در زمانی بهینه انجام می‌شود.^۴ (کلینی، ۱۴۰۷: ۸ / ۹۳ و مجلسی، ۱۴۰۳: ۷۴ / ۲۰۰) و التزام به آموزش موضوعاتی که مورد نیاز و اولویت است، جدی تلقی می‌گردد.^۵ (ابن‌ابی‌الحدید، ۱۴۰۴: ۲۰ / ۳۳۳) لزوم اقدام به فرزندپروری در زمان بهینه و قبل از اینکه اندیشه‌های غلط و ناصواب در فرزندان شکل بگیرد،^۶ (شریف‌الرضی، ۱۴۱۴: ۳۹۳) از نکات مهم در سبک فرزندپروری اسلامی است. بهره‌گیری از فرصت‌های طلایی در زندگی (مثل جوانی) مورد تأکید زیاد است و چشم‌اندازهای کلان‌نگرانه برای فرزندان ترسیم می‌شود.^۷ (ابن‌بابویه، ۱۴۱۳: ۴ / ۳۵۷ و تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ۳۲۴) آراستگی به صفات اخلاقی و رفتاری ممتاز^۸ (طوسی، ۱۴۱۴: ۳۰۲)، هوشیاری در زندگی و خدامحوری (ابن‌ابی‌الحدید، ۱۴۰۴: ۲۰ / ۳۳۷) از موضوعاتی است که در فرزندپروری اسلامی مورد تأکید است.

۱. يَا بَنِيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ.

۲. یا بنی کن لله ذاکراً علی کل حال. ای سبب بینک و بین الله جل جلاله اذا اخذت به.

۳. امام علی علیه السلام در توصیه به فرزندش امام حسن علیه السلام فرمود: «ولا عباده کالتفکر فی صنعہ الله».

۴. عَلَيَّكَ بِالْأَحْدَاثِ فَإِنَّهُمْ أَسْرَعُ إِلَيَّ كُلِّ خَيْرٍ. إِذَا قَلْبُ الْحَدِيثِ كَالأَرْضِ الْخَالِيَةِ مَا أَلْقِيَ فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قِيلَتْهُ.

۵. أولي الشياء أن يتعلمها الأحداث الشياء التي إذا صاروا رجالاً احتاجوا إليها.

۶. عر بادرْتُ بوضيئتي إليك ... قبل ... يسئقني إليك بعض غلبات الهوي وفتن الدنيا فتكون كالصعب الثفور و إنما قلبُ الحدت كالارض الخالية ما ألقى فيها من شيء قيلته. الحدت كالارض الخالية ما ألقى فيها من شيء قيلته فبأدرتكَ بالأدب قبل أن يقسو قلبك و يشتغل لبك.

۷. يا عليُّ بادرُ بأربع قبل أربع شبائك قبل هرمك و صحبتك قبل سقمك و غناك قبل فقرك و حياتك قبل موتك. لا تزول قدما عبد يوم القيامة حتى يسأل عن أربع عن عمره فيما أفناه و عن شبابه فيما أبلاه و عن ماله من أين أكتسبه و فيما أنفق و عن حُبنا أهل البيت شينان لا يعرف فضلهما إلا من فقدهما: الشباب و العافية.

۸. و أعلمي أن الشاب الحسن الخلق مفتاح للخير، مغلق للشر، و أن الشاب الشحيح الخلق مغلق للخير مفتاح للشر.

۳. رعایت تفاوت‌های فردی و جنسیتی در پاسخ‌گویی و انتظارات

از آنجاکه افراد از لحاظ بهره‌های هوشی، خُلق و خو، توانمندی معرفتی، ویژگی‌های شخصیتی و ... با یکدیگر تفاوت دارند، والدین و مربیان باید نسبت به این تفاوت‌ها حساس باشد. (شعبانی، ۱۳۸۹: ۱۳۹) در آموزه‌های اسلامی افزون بر قبول تفاوت‌های فردی^۱ (کلینی، ۱۴۰۷: ۸ / ۱۷۷)، بر رعایت توانمندی و ظرفیت‌های شناختی و ادراکی افراد^۲ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۳ / ۲۲۱)، توصیه شده است. همچنین به دلیل تفاوت شناختی (عقلی)، عاطفی، هوشی و ...، که بین زن و مرد وجود دارد در فرزندپروری باید به این تفاوت‌ها توجه داشت. توجه به تفاوت‌های فردی و جنسیتی به عنوان یک قانون روان‌شناختی، باید در فرزندپروری ملاحظه شود و این اصل در سبک فرزندپروری اسلامی ملاحظه شده است. به تفاوت‌های فردی و جنسیتی در آموزه‌های اسلامی توجه شده و بر لزوم رعایت آنها تأکید شده است.^۳ (کلینی، ۱۴۰۷: ۵ / ۵۱۰) در آموزه‌های اسلامی افزون بر لزوم ملاحظه تفاوت‌های جنسیتی، بر رعایت تفاوت‌های ادراکی و شناختی مخاطب (فرزندان) توصیه گردیده است.^۴ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۳ / ۲۲۱)

حضرت علی علیه السلام فرمودند: فرزندان را به آداب و رسوم خودتان مجبور نکنید زیرا آنها برای دوره خاص خودشان آفریده شده‌اند (یعنی باید اقصانات زمانی و مکانی را باید در فرزندپروری لحاظ نمود).^۵ (ابن‌ابی‌الحدید، ۱۴۰۴: ۲۰ / ۲۶۷) پیامبر گرامی فرمود: خدا رحمت کند کسی را که فرزندش را بر نیکویی یاری کند، راوی پرسید: چگونه فرزند خود را بر نیکویی یاری کند؟ حضرت جواب داد: آنچه را در توان کودک باشد از او بپذیرد و از آنچه که بر کودک دشوار و سخت است در گذرد و با تحمیل کارهای فراتر از ظرفیت به او ستم روا ندارد و در رفتار با او درشتی و سختگیری نشان ندهد.^۶ (کلینی، ۱۴۰۷: ۶ / ۵۰) در آموزه‌های اسلامی همچنین بر آمادگی‌های روان‌شناختی فرزندان توجه خاصی شده است.^۷ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۶۰) باید سطح و کیفیت تعامل والدین با فرزندان، هم‌تراز و متناسب با رشد زیستی و شناختی

۱. النَّاسُ مَعَادِنٌ كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ.

۲. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِذَا مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ نُكَلِّمُ النَّاسَ عَلَيَّ قَدْرَ عَقُولِهِمْ؛ كَلَّمَ النَّاسَ بِمَا يَعْرِفُونَ.

۳. لَا تُمَلِّكِ الْمَرْأَةَ مِنَ الْأَمْرِ مَا يُجَاوِزُ نَفْسَهَا فَإِنَّ ذَلِكَ أَنْعَمَ لِحَالِهَا وَأَرْحَى لِبَالِهَا وَأَدْوَمَ لِجَمَالِهَا فَإِنَّ الْمَرْأَةَ رِيحَانَةٌ وَ لَا يَسْتُ يَقْهَرِمَاتَهُ.

۴. كَلَّمَ النَّاسَ بِمَا يَعْرِفُونَ. كَلَّمَ النَّاسَ عَلَيَّ قَدْرَ عَقُولِهِمْ.

۵. لَا تَقْسِرُوا أَوْلَادَكُمْ عَلَيَّ آدَابِكُمْ فَإِنَّهُمْ مَخْلُوقُونَ لَزَمَانٍ غَيْرِ زَمَانِكُمْ.

۶. رَجِمَ اللَّهُ مَنْ أَعَانَ وَكَدَّهُ عَلَيَّ يَرُّهُ قَالَ قُلْتُ كَيْفَ يُعِينُهُ عَلَيَّ يَرُّهُ قَالَ يَقْبَلُ مَيْسُورَهُ وَ يَتَجَاوَزُ عَنْ مَعْسُورِهِ وَ لَا يُرْهَفُهُ وَ لَا يَخْرِقُ بِهِ

۷. إِذَا نَشِطَّتِ الْقُلُوبُ فَأَوْدِعُوهَا وَإِذَا نَفَرَتْ فَوَدِّعُوهَا.

فرزندان تغییر کند. در فرزندپروری اسلامی والدین ملزم به کنش به‌هنجار و هم‌تراز با ظرفیت‌های فرزندان هستند و از انتظارات نامتوازن و رفتارهای نابه‌جا منع شده‌اند. در آموزه‌های اسلامی بر سبکی معتدل (تهی از افراط و تفریط) تأکید و سفارش شده است. شاکله و اساس قوانین اسلامی بر اعتدال و میانه‌روی پایه‌گذاری شده است. در تمام مراحل فرزندپروری، بر لزوم رعایت ظرفیت‌های زیستی، روان‌شناختی و توانایی ادراکی فرزندان، سفارش شده است. در واگذاری تکالیف عبادی، خانوادگی، اجتماعی و آموزشی به فرزندان، بر منشی سهل‌گیرانه و میانه‌ساز سفارش شده است. انتظارات افراطی و مشقت‌آور، نهی شده است.^۱ (بقره / ۲۸۶) تکلیف بما لایطاق،^۲ در اسلام وجود ندارد. اسلام از والدین انتظار دارد با هریک از فرزندان (خردسال، نوجوان، جوان، دختر، پسر، سفیه، مجنون، معلول، کم‌خرد، تیزهوش و ...) از سبک و روش مناسب بهره بگیرد و تکالیف متناسب از آنان بخواهد. در سبک فرزندپروری اسلامی نحوه تعامل و انتظارات و کیفیت پاسخ‌گویی والدین نسبت به دختران و پسران و نسبت به دوره‌های مختلف تحول، متفاوت است. نحوه نظارت بر دختران با نحوه نظارت و تعامل با پسران تفاوت دارد.

۴. تأکید بر مهرورزی و محبت معتدل در ارتباط والد - فرزندی

محبت و تعامل عاطفی یکی از ابزارهای مهم در تأثیرگذاری است. در سایه محبت است که فرزندان به والدین اعتماد می‌کنند و حرف‌های آنها را می‌پذیرند. حضرت علی علیه السلام در این باره می‌فرماید: دل‌های مردمان وحشی است، هرکس به آنها الفت جوید به او روی آورند.^۳ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۷۷) هر کسی به چیزی علاقه داشته باشد با او همسان‌سازی می‌کند و او را الگو قرار می‌دهد. علی علیه السلام در این باره می‌فرماید: هرکه دوست دارد چیزی را حریص می‌شود بذكر آن.^۴ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ۶۵) در گزاره‌های دینی در راستای تأثیرگذاری بر فرزندان توصیه به تعامل عاطفی و محبت‌آمیز شده است^۵ (برقی، ۱۳۷۱: ۱ / ۲۹۳ و مفید، ۱۴۱۳: ۱۸) و بر ابراز محبت کلامی به آنان نیز سفارش شده است.^۶

۱. لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا.

۲. تکلیف بما لایطاق، به تکلیف کردن به امر خارج از طاقت مکلف اطلاق می‌شود. تکلیف بما لا یطاق، تکلیفی است که تحمل آن از حدود قدرت افراد خارج است.

۳. قُلُوبُ الرِّجَالِ وَحَشِيَّةٌ فَمَنْ تَأَلَّفَهَا أَقْبَلَتْ عَلَيْهِ

۴. مَنْ أَحَبَّ شَيْئًا لَهَجَ يَذْكُرُهُ

۵. قَالَ مُوسَى عليه السلام يَا رَبِّ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ عِنْدَكَ قَالَ حُبُّ الْأَطْفَالِ فَإِنِّي فَطَرْتَهُمْ عَلَيَّ تَوْحِيدِي فَلَإِنْ أَمَّتْهُمْ أَدْخَلْتُهُمْ جَنَّتِي بِرَحْمَتِي. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَ يُوقِّرْ كَبِيرَنَا وَ يَعْرِفَ حَقَّنَا.

۶. إِذَا أَحَبَّ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُعَلِّمَهُ فَإِنَّهُ أَصْلَحُ لِذَاتِ الْبَيْنِ.

(مجلسی، ۱۴۰۳: ۷۱ / ۱۸۲) پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله فرمودند: کودکان را دوست بدارید و به ایشان ترحم کنید، و اگر به آنها وعده‌ای دادید وفا نمایید، که جز شما برای خود روزی آوری نمی‌شناسند.^۱ (کلینی، ۱۴۰۷: ۶ / ۴۹) حضرت همچنین بی‌عدالتی بین فرزندان را مذمت فرمودند.^۲ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۰۱ / ۹۲) از چشم‌انداز گزاره‌های دینی محبت به فرزندان پادشاه عظیم به‌دنبال دارد.^۳ (طبرسی، ۱۴۱۲: ۲۱۹) ابراز محبت به فرزندان را می‌توان در قالب بوسیدن، بازی کردن با آنان، هدیه دادن و در رعایت عدالت بین فرزندان ابراز نمود. پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله فرمودند: خداوند دوست دارد که میان فرزندان خود حتی در بوسیدن آنها به عدالت رفتار کنید.^۴ (پاینده، ۱۳۸۲: ۳۰۶) والدین مسئول تعامل عاطفی معتدل با فرزندان دارند و متناسب با سن و دوره‌های رشدشان عواطف نشان می‌دهند؛ آنها را تنبیه بدنی نمی‌کنند و از قهر و اعمال تنبیه‌های سخت و طولانی مدت پرهیز می‌کنند. (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۳ / ۱۱۴) پدران مسئول انتظارات به‌هنگار از فرزندان دارند (نه افراط و نه تفریط) و زمینه‌های حریم‌شکنی و جسارت نابه‌هنگار را در فرزندان ایجاد نمی‌کنند. حضرت علی علیه السلام فرمودند: وقتی فرزند در کودکی جرئت جسارت کردن به پدر خود را پیدا کند در بزرگسالی عاق پدرش خواهد شد و همچنین فرمودند: توجه زیاد به فرزندان (انتظارات اندک داشتن)، آنها را به زورگویان کوچک تبدیل می‌کند. (یعقوبی، ۱۳۵۸: ۳ / ۵۳)

ج) ارزیابی اجمالی سبک فرزندپروری بامریند در مقایسه با سبک فرزندپروری اسلامی
در سبک فرزندپروری بامریند، به ارزش‌های اعتقادی و هنجارهای اخلاقی، بهای حدائق داده می‌شود. در سبک فرزندپروری بامریند (در سبک غافلانه) به‌دلیل بی‌اعتنایی والدین به سرنوشت فرزندان و به‌دلیل عدم‌نظارت بر آنان و به‌دلیل عدم وضع قوانین و عدم‌پذیرش عاطفی و اجتماعی فرزندان، پیامدهای منفی شناختی و رفتاری متعددی در فرزندان به وجود می‌آید. پیامد سبک فرزندپروری غافلانه، فرزندان ناکارآمد، فرزندان با خویشتن‌داری ضعیف، فرزندان گریزان از خانواده، مدرسه و با اعتماد به نفس پایین و فاقد مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی است. فرزندان این خانواده معمولاً به‌دلیل عدم نظارت و تربیت صحیح به بزهکاری و انحرافات اجتماعی تمایل دارند و از عزت نفس پایینی برخوردارند. (سانتراک، ۲۰۱۱: ۲۵۴) در

۱. أَحِبُّوا الصَّبِيَّانَ وَ ارْحَمُوهُمُ فَإِذَا وَعَدْتُمُوهُمُ فُفُوا لَهُمْ فَإِنَّهُمْ لَا يَرُونَ إِلَّا أَنْكُمْ تَرَفُّوهُمْ.
۲. وَ عَنْ النَّبِيِّ ص أَنَّهُ نَظَرَ إِلَى رَجُلٍ لَهُ ابْنَانِ فَقَبِلَ أَحَدَهُمَا وَ تَرَكَ الْآخَرَ فَقَالَ النَّبِيُّ ص فَهَلَّا سَاوَيْتَ بَيْنَهُمَا؛ وَ قَالَ صلی الله علیه و آله:
اعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ فِي السَّرِّ كَمَا تُحِبُّونَ أَنْ يَعْدِلُوا بَيْنَكُمْ فِي الْبُرِّ وَ اللَّطْفِ
۳. قَبِلُوا أَوْلَادَكُمْ فَإِنَّ لَكُمْ بِكُلِّ قَبْلَةٍ دَرَجَةٌ فِي الْجَنَّةِ مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ خَمْسُمِائَةِ عَامٍ. قَبْلَةُ الْوَالِدِ رَحْمَةٌ وَ قَبْلَةُ الْمَرْأَةِ شَهْوَةٌ وَ قَبْلَةُ الْوَالِدَيْنِ عِبَادَةٌ وَ قَبْلَةُ الرَّجُلِ أَخَاهُ دِينَ.
بِرُّ الرَّجُلِ يُوَلِّدُهُ بَرَّهُ يُوَلِّدِيهِ. مَنْ كَانَ عِنْدَهُ صَبِيٌّ فَلْيَتَصَبَّ لَهُ.
۴. إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَحِبُّ أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ حَتَّى فِي الْقَبْلِ.

سبک فرزندپروری بامریند (در گونه مستبدانه) توجهی به نیازهای عاطفی فرزندان نشده است. والدینی که طردکننده^۱ و رفتار مستبدانه دارند، فرزندانشان در تعاملات اجتماعی و بین فردی با مشکلات جدی مواجه هستند. طرد و بی‌توجهی عاطفی به فرزندان ممکن است باعث تضعیف اعتماد به نفس، هراس، پرخاشگری و تعصب افراطی بشود. طرد عاطفی فرزندان موجب یک نارساکنشی^۲ در رابطه والد - کودک می‌شود و ایجاد اضطراب و ترس می‌نماید. (لیب^۳ و دیگران، ۲۰۰۷: ۸۶۶ - ۸۵۹) فرزندان که تحت تربیت مستبدانه و دارای والدینی با انتظارات بالا و تنبیه‌گرانه هستند، معمولاً دارای رفتارهای دفاعی، مضطربانه و تغییرپذیر بوده و فراوانی انزوای اجتماعی و اعتماد به نفس پایین در آنان بیشتر است. یکی از ویژگی‌های افراد مضطرب، نگرانی آنها درباره خطاهای خویش است، از این‌رو حتی وقتی به‌گونه‌ای مناسب و صحیح نیز عمل می‌کنند، عملکرد خود را ناصواب ارزیابی می‌نمایند. اگرچه درجه‌ای از ترس و اضطراب در دوران کودکی و نوجوانی طبیعی است و به‌عنوان بخشی از تحول به‌هنجار به حساب می‌آید اما برخی از ترس‌ها و اضطراب‌ها ممکن است تا بزرگسالی ادامه یابد و ممکن است فراتر از حالت به‌هنجار باشد. عوامل مختلفی از جمله کیفیت پدیدآیی دل‌بستگی در کودکان و سبک فرزندپروری والدین در پدیدآیی اضطراب و افسردگی دوره کودکی و نوجوانی و حتی بزرگسالی، تاثیر معناداری دارد. (خدا پناهی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۳ - ۵) در سبک فرزندپروری بامریند (در همه گونه‌ها) توجهی به اخلاق و ارزش‌های والای انسانی نشده است. در فرزندپروری مبتنی بر گزاره‌های اسلامی، رعایت هنجارهای انسانی و ارزش‌های والای انسانی محور و عمود است. حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام در رابطه اهمیت هنجارهای ارزشی به فرزندان خود می‌فرماید: به نیکی‌ها امر کن و خود نیکوکار باش، و با دست و زبان بدی‌ها را انکار کن، و بکوش تا از بدکاران دور باشی، و در راه خدا آن‌گونه که شایسته است تلاش کن، و هرگز سرزنش ملامتگران تو را از تلاش در راه خدا باز ندارد. شناخت خود را در دین به کمال رسان، خود را برای استقامت برابر مشکلات عادت ده، که شکیبایی در راه حق عادت پیسنیده است، در تمام کارها خود را به خدا واگذار، که به پناهگاه مطمئن و نیرومندی رسیده‌ای، در دعا با اخلاص پروردگارت را بخوان، که بخشیدن و محروم کردن به دست اوست، و فراوان از خدا درخواست خیر و نیکی داشته باش. وصیّت مرا به درستی دریاب، و به سادگی از آن نگذر، زیرا بهترین سخن آن است که سودمند باشد، بدان علمی که سودمند نباشد، فایده‌ای نخواهد داشت، و دانشی که سزاوار یادگیری نیست سودی ندارد. (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۹۳ - ۳۹۲) کُنش‌های رفتاری و به‌ویژه رفتارهای اخلاقی، از عوامل مهم در بهبود تعامل اجتماعی، خانوادگی و سلامت روانی هستند. پژوهش‌ها نشان می‌دهد عوامل گوناگونی از جمله

1. Rejective.
2. Dysfunctional.
3. Lieb.

ویژگی‌های شخصیتی، ارتباط متقابل صحیح، پایبندی مذهبی و التزام به هنجارهای اخلاقی، بر کارآمدی و مصونیت بخشی از آسیب‌های روانی کمک می‌کند. (صفورایی پاریزی، ۱۳۸۸) لزوم التزام والدین به هنجارهای اخلاقی و به خصوص اخلاق اسلامی و التزام به انتقال این هنجارها به فرزندان از موضوعات اساسی در گزاره‌های اسلامی است. بزرگترین حکمت و فلسفه بعثت انبیاء ترویج اخلاق و هنجارهای اخلاقی بوده است.^۱ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۶۷ / ۳۷۲) مهم‌ترین مصادیق اخلاق اجتماعی عبارتند از ارتباط کلامی^۲ و غیرکلامی^۳ نیکو، راستی در گفتار و رفتار، رعایت ادب، احترام به دیگران، خوش‌بینی، چشم‌پاکی، پاکدامنی، پرهیزکاری، عدالت‌ورزی و رعایت حقوق دیگران. در سبک فرزندپروری بامریند، اهمیت و ارزش مسایل اخلاقی، کمتر ملاحظه شده است.

از دیگر موضوعات اساسی است که در فرزندپروری اسلامی به آن عنایت ویژه شده اما در سبک بامریند (در همه گونه‌ها) مورد غفلت قرار گرفته است، ترسیم الگوی صحیح در روابط اجتماعی است. حضرت در این باره فرمودند: ای پسر! نفس خود را میزان میان خود و دیگران قرار ده، پس آنچه را که برای خود دوست داری برای دیگران نیز دوست بدار، و آنچه را که برای خود نمی‌پسندی، برای دیگران می‌پسند، ستم روا مدار، آن‌گونه که دوست نداری به تو ستم شود، نیکوکار باش، آن‌گونه که دوست داری به تو نیکی کنند، و آنچه را که برای دیگران زشت می‌داری برای خود نیز زشت بشمار، و چیزی را برای مردم رضایت بده که برای خود می‌پسندی، آنچه نمی‌دانی نگو، گر چه آنچه را می‌دانی اندک است، آنچه را دوست نداری به تو نسبت دهند، درباره دیگران مگو بدان که خود بزرگ‌بینی و غرور، مخالف راستی، و آفت عقل است، نهایت کوشش را در زندگی داشته باش، و در فکر ذخیره‌سازی برای دیگران مباش، آنگاه که به راه راست هدایت شدی، در برابر پروردگارت از هر فروتنی خاضع‌تر باش. (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۹۷) در گزاره‌های اسلامی تلاش شده فرزندان به‌گونه‌ای هنجارمدار، اجتماعی، ضابطه‌مند، اخلاق‌محور، مسئول و دارای خودکنترلی و آخرت‌محوری، تربیت شوند. عدم توجه به پرورش دینی و جهان‌بینی توحیدی یکی از مهم‌ترین نقاط ضعف در سبک فرزندپروری بامریند است.

از چشم‌انداز اسلامی مسوؤولیت والدین تنها تأمین غذا و لباس و بهداشت فرزندان نیست، بلکه باید به همه ابعاد وجودی فرزندان در مراحل مختلف تحول اهتمام داشته باشند و مهم‌تر از همه، آنان را بر فطرت توحیدی و الهی، تربیت کنند. تفکر دینی کودک متناسب با فرایند تحولی او تغییر می‌کند و برخی از اتفاقات دوره کودکی منشاء تحولات اخلاقی و تربیتی کودک در بزرگسالی می‌گردد. در سبک

۱. إِمَّا بُعِثَ لِتَتَمَّ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ.

2. Verbal communication.

3. Nonverbal communication.

فرزندپروری بامریند اشاره‌ای به ارائه چشم‌انداز صحیح از زندگی دنیوی و چالش‌های آن نشده است. در گزاره‌های اسلامی تلاش شده چشم‌انداز و بینش صحیح نسبت به اهداف خلقت در فرزندان شکل بگیرد. محور اصلی و شاخص اساسی در سبک فرزندپروری اسلامی، انسان‌شناسی توحیدی و توجه به اهداف خلقت انسان است. حضرت علی علیه السلام در این باره فرمودند: ای پسر من! من تو را از دنیا و تحولات گوناگونش، و نابودی و دست به دست گردیدنش آگاه کردم، و از آخرت و آنچه برای انسان‌ها در آنجا فراهم است اطلاع دادم، و برای هر دو مثال‌ها زدم، تا پندپذیری، و راه و رسم زندگی بیاموزی، همانا داستان آن کس که دنیا را آزمود، چونان مسافرانی است که در سر منزلی بی‌آب و علف و دشوار اقامت دارند و قصد کوچ کردن به سرزمینی را دارند که در آنجا آسایش و رفاه فراهم است. پس مشکلات راه را تحمل می‌کنند، و جدایی دوستان را می‌پذیرند، و سختی سفر، و ناگواری غذا را با جان و دل قبول می‌کنند، تا به جایگاه وسیع، و منزلگاه امن، با آرامش قدم بگذارند، و از تمام سختی‌های طول سفر احساس ناراحتی ندارند، و هزینه‌های مصرف شده را غرامت نمی‌شمارند، و هیچ‌چیز برای آنان دوست داشتنی نیست جز آنکه به منزل امن، و محل آرامش برسند. اما داستان دنیاپرستان همانند گروهی است که از جایگاهی پر از نعمت‌ها می‌خواهند به سرزمین خشک و بی‌آب و علف کوچ کنند، پس در نظر آنان چیزی ناراحت‌کننده‌تر از این نیست که از جایگاه خود جدا می‌شوند، و ناراحتی‌ها را باید تحمل کنند. (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۹۶)

نتیجه

از تتبع و بررسی در گزاره‌های اسلامی و اخلاقی مرتبط با سبک فرزندپروری می‌توان نتیجه گرفت که:

۱. سبک فرزندپروری مبتنی بر آموزه‌های اخلاقی و اسلامی، افزون بر برخورداری از همه نقاط قوت سبک فرزندپروری بامریند، از نقاط قوت و اتقان و جامعیت برخوردار است.
۲. توجه به اخلاق و رفتار اسلامی، یگانه‌پرستی، خداسوی، معادباوری و اقتدار مبتنی بر محبت و حقوق طرفینی، از امتیازات منحصر به فرد سبک فرزندپروری اسلامی است.
۳. تعامل عاطفی و اقناعی والدین با فرزندان، از دیگر امتیازات مهم سبک فرزندپروری اسلامی است.
۴. تقویت ویژگی پرهیزکارانه و عقیفانه و کنترل خویشتن در برخورد با گناه و کارهای ناشایست، از آموزه‌های مهم در سبک فرزندپروری اسلامی است.
۵. پرهیز از اعطای آزادی بی‌ضابطه و مبتنی بر اباحی‌گری و لذت‌جویی گناه‌آلود، از امتیازات ممتاز در سبک فرزندپروری اسلامی است.

بررسی و تبیین نقاط قوت و امتیازات سبک فرزندپروری اسلامی در قیاس با سبک ... □ ۱۴۱

۶. سبک فرزندپروری بامریند به دلیل ابتناء بر تجربیات و علوم بشری صرف و بی بهره بودن از برخی اصول تربیتی که در آموزه‌های اسلامی وجود دارد، قادر نخواهد بود به‌روزی و سعادت افراد را تضمین نماید. در سبک فرزندپروری اسلامی، مهره‌های تربیتی و اخلاقی به‌گونه‌ای چیده شده که افزون بر سلامت دنیوی، سلامت اخروی را نیز در پی دارد.

۷. توجه به ارزش‌های والای انسانی، مسئول بودن والدین نسبت به تربیت فرزندان، تأکید بر تعامل عاطفی و هیجانی به‌هنگار با فرزندان، تقویت روحیه عفت‌مدار و پرهیزکارانه و مودبانه در فرزندان، از امتیازاتی است که در سبک فرزندپروری اسلامی مورد توجه ویژه است.

منابع و مأخذ

۱. قرآن کریم، ترجمه حضرت آیت‌الله مکارم شیرازی.
۲. ابن ابی‌الحدید، عبدالحمید بن هبه‌الله، ۱۴۰۴ ق، شرح نهج‌البلاغه، قم، مکتبه آیه‌الله المرعشی النجفی.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۳۶۲، الخصال، قم، جامعه مدرسین.
۴. ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۴۱۳، من لا یحضره الفقیه، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
۵. ابن حیون، نعمان بن محمد مغربی، ۱۳۸۵ ق، دعائم الإسلام و ذکر الحلال و الحرام و القضا و الأحكام، قم، آل‌البیت (ع).
۶. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، ۱۴۰۴، تحف العقول عن آل الرسول (ص)، قم، جامعه مدرسین.
۷. بخاری الجعفی، محمد ابن اسماعیل، ۱۴۰۶، صحیح البخاری، بیروت، دار الفکر.
۸. برقی، احمد بن محمد بن خالد، ۱۳۷۱، المحاسن، قم، دار الکتب الإسلامیه.
۹. بیهقی، احمد بن حسین، ۱۴۱۹، السنن الکبری، بیروت، دار الفکر.
۱۰. پاپالیا، دایان ای، ۱۳۹۱، روان‌شناسی رشد و تحول انسان، ترجمه داود عرب قهستانی و همکاران، تهران، رشد.
۱۱. پاینده، ابوالقاسم، ۱۳۸۲، نهج‌الفصاحه (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول (ص))، تهران، دنیای دانش.
۱۲. پرچم، اعظم؛ مریم فاتحی‌زاده و حمیده‌اله یاری، ۱۳۹۱، «مقایسه سبک‌های فرزندپروری بامریند با سبک فرزندپروری مسئولانه در اسلام»، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، شماره ۲۰ (۱۴)، ص ۱۳۸ - ۱۱۵.
۱۳. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، ۱۳۶۶، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، قم، دفتر تبلیغات.

۱۴۲ □ فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌نامه اخلاق، دوره ۱۴، تابستان ۱۴۰۰، ش ۵۲

۱۴. جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۸۹، *زن در آینه جلال و جمال*، قم، اسراء.
۱۵. حر عاملی، محمد بن حسن، ۱۴۰۹ق، *وسائل الشیعة*، قم، مؤسسه آل‌البیت علیه السلام.
۱۶. خداپناهی، محمد کریم؛ سعید قنبری؛ حسین نادعلی و پریسا سید موسوی، ۱۳۹۱، «کیفیت روابط مادر - کودک و نشانگان اضطرابی در کودکان پیش دبستانی»، *فصلنامه علمی - پژوهشی روان‌شناسی تحولی*، شماره ۹ (۳۳)، ص ۱۳ - ۵.
۱۷. دیلمی، حسن بن محمد، ۱۴۱۲، *إرشاد القلوب إلى الصواب* (للدیلمی)، قم، الشریف الرضی.
۱۸. سیفی گندمانی، محمد یاسین؛ مجید صفاری نیا و سارا کلاتتری میدی، ۱۳۹۲، «سنخ‌شناسی فرزندپروری خانواده (ترکیب فرزندپروری پدر و مادر) و تأثیر آن در گرایش به مواد مخدر در نوجوانان پسر»، *فصلنامه علمی - پژوهشی اعتیاد پژوهی*، شماره ۷ (۲۵)، ص ۲۴ - ۱۱.
۱۹. شریف الرضی، محمد بن حسین، ۱۴۱۴، *نهج البلاغة*، (للصاحبی صالح)، قم، هجرت.
۲۰. شعبانی، حسن، ۱۳۸۵، *مهارت‌های آموزشی و پرورشی (روش‌ها و فنون تدریس)*، تهران، سمت.
۲۱. شعیری، محمد بن محمد، بی تا، *جامع الأخبار* (لشعیری)، نجف، مطبعة حیدریة.
۲۲. طوسی، محمد بن الحسن، ۱۴۱۴، *الأمالی* (للطوسی)، قم، دار الثقافة.
۲۳. قدسی، علی محمد و مرتضی قائمی، ۱۳۹۳، «بررسی سبک‌های فرزندپروری با سبک فرزندپروری امام علی علیه السلام در نامه سی و یکم نهج البلاغه»، *فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه*، شماره ۲ (۸)، ص ۱۹ - ۱.
۲۴. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، ۱۴۰۷، *الکافی*، (ط - الإسلامية)، تهران، دار الکتب الإسلامية.
۲۵. لورا برک، ۱۳۹۴، *روان‌شناسی رشد: از لقاح تا کودکی*، ترجمه یحیی سید محمدی، تهران، ارسباران.
۲۶. لیثی واسطی، علی بن محمد، ۱۳۷۶، *عیون الحکم و المواعظ* (للیثی)، قم، دار الحدیث.
۲۷. مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۳، *بحار الانوار*، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
۲۸. مفید، محمد بن محمد، ۱۴۱۳، *الإختصاص*، قم، المؤتمر العالمی لالفیة الشیخ المفید.
۲۹. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، ۱۳۸۷، *شرح تازه و جامع بر نهج البلاغه*، تهران، انتشارات دار الکتب الاسلامیه.
۳۰. نوری، میرزا حسین، ۱۴۰۸، *مستدرک الوسائل*، بیروت، مؤسسه آل‌البیت لاحیاء التراث علیه السلام.
۳۱. ورام بن ابی فراس، مسعود بن عیسی، ۱۴۱۰، *تنبیه الخواطر و نزهة النواظر المعروف بمجموعة ورام*، قم، مکتبه فقیه.

32. Baumrind, D., 1991, *Effective parenting during the early adolescent transition*, In P. E. Cowan & E. M. Hetherington (Eds), Family transitions, Advances in family research (vol. 2, pp. 111 - 163) , Hillsdale, NJ, Erlbaum.
33. Bornstein, M. (Ed.), 2002, *Handbook of parenting*, Vol. 3, Being and becoming a parent (2Nd Ed.), Mahwah, NJ, Erlbaum.
34. Denita, M. R., Elizabeth, C., & William, J. R., 2005, *Behavioral parent training as a treatment for externalizing behaviors and disruptive behavior disorders*, a Meta - analysis, School Psychology Review, 34, Issue 3.
35. Han, Y. S., 2006, *Chronicity of Maternal Depression, Child - Rearing Beliefs, and Child Problematic Behaviors at 54 Months*, M. S., The University of Texas at Dallas.
36. Kawabata, Y., 2011, *Maternal and paternal parenting styles associated in children and adolescents A conceptual analysis and meta - analytic review*, Developmen - tal Review 31, 240 - 278.
37. Kusterer, K. D., 2009, *Impact of Parenting styles on Academic Achievement, Parenting style Involvement*, Personality and peer orientation, A Doctoral Dissertation Presented to the Graduate Faculty of the Department of Psychology for the Degree of Doctor of Philosophy in clinical Psychology Lang Island University.
38. Lieb, R., Wittchen, H., Hofler, M., Stat, D., Fuetsch, M., Stein, M., & Merikangas, K., 2007, *Parental psychopathology, parenting styles and the risk of social phobia in offspring*, Archives of General Psychiatry, 57, 859 – 866.
39. Regalado, M., Sareen, H., Inkelas, M., Wissow, L. S., & Halfon, N., 2004, *Parents' discipline of young children, Results from the National Survey of Early Childhood Health*, Pediatrics, 113, 1952 – 1958.
40. Santrock, John W., 2011, *Life - span development*, Published by McGraw - Hill, an imprint of The McGraw - Hill Companies Avenue of the Americas, New York, Schaufeli, W. B.
41. Sternberg, J. R., 2011, *A review of the relationship among parenting practices, parenting style, and adolescent school achievement*, Educational Psychology Review, 17, 120 - 146.
42. Wilmshurst, L., 2005, *Essentials of child psychopathology*, New Jersey, John Wiley & Sons, Inc.
43. Zang, R. B., 2011, *An investigation of maternal personality styles and subjective well - being*, personality and individual differences, 44, p. 589.

